

Ivan MACAN, *Wittgensteinova teorija značenja*, HFD, Zagreb 1996.

Analitički zanos koji je zahvatio angloamerička filozofska strujanja dvadesetog stoljeća u nas gotovo da i nije imao odjeka. Zbog toga su djela, kao što je ovo prof. Macana (redovitog profesora na FFDI u Zagrebu) vrlo rijetka i samim time značajna. Ova knjiga, iako izdana sa zakašnjenjem od dvadeset godina, bez većih zamjerki može biti prihvaćena kao adekvatan način govora o jednom od zacijelo najznačajnijih predstavnika analitičke filozofije. Na temelju utjecaja koji je imao na čitavu jednu filozofsku tradiciju, mogli bismo reći da je Wittgenstein velikan i same filozofije uopće. Ova knjiga, nadalje, govori i o jednom od centralnih pitanja analitičke filozofije, odnosno o teoriji značenja. Problem vezan uz termin »značenje« jest i jedan od samih pokretačkih pitanja analitičkog promišljanja. Preklapanjem ovih dviju tema (Wittgensteina i teorije značenja) dobivamo uvid u samu jezgru analitičke filozofije.

Macanovo se djelo, koje je zapravo njegova prevedena doktorska dizertacija (Innsbruck, 1974.), sastoji od pet osnovnih cjelina uz pogovor koji je noviji dodatak.

U prvom dijelu ove knjige govori se o tumačenju termina »značenje« u filozofiji prije pojave jednog od Wittgensteinovih glavnih djela, *Tractatus logico-philosophicus*. Da bi nam olakšao praćenje razvoja misli vezane uz pojam

»značenja« pisac nam, slijedeći Williama P. Alstona, skicira tri osnovna oblika teorije značenja koje naziva »riječ–objekt«, »riječ–ideja« te »riječ–podražaj« teorijama, ukratko ih objašnjava, upozorava na prigovore koji su im upućeni te navodi glavne predstavnike svake teorije. Posebnu pozornost pridaje opisu razvoja teorije značenja kod dvojice Wittgensteinovih najznačajnijih učitelja, odnosno kod Gottloba Fregea i Bertranda Russella. Ovaj dio završava uvođenjem u samu Wittgensteinovu misao iz njegovih spisa prije *Tractatusa*.

Glavnim trenucima Wittgensteinove filozofije smatraju se misli izražene u dva njegova najutjecajnije djela, tj. u ranijem *Tractatusu* i potonjim, posthumno izdanim *Filozofskim istraživanjima*. Po razlikovanju misli iznesenih u tim djelima imamo i popularno razlikovanje između tzv. »ranijeg« i »kasnijeg« Wittgensteina, razlikovanje koje je podijelilo i Wittgensteinove nasljednike na one koji slijede »ranijeg« i one koji slijede »kasnijeg«. Jedan od važnijih razloga te razdiobe jest i Wittgensteinov različit pristup tumačenju termina značenje u ta dva navedena djela. Autor ove knjige, iako se ne slaže s razbijanjem jedinstvene Wittgensteinove misli na dva različita tabora, koristi taj obrazac kod strukturiranja ovog djela, ali, kao što smo to već napomenuli, s ciljem da ukaže na kontinuirani razvoj organski jedinstvene Wittgensteinove filozofije. Tako je ova knjiga sadržajno podijeljena na tumačenje »značenja« prije *Tractatusa* (I. dio), u samom *Tractatusu* (II. dio), između *Tractatusa* i *Filozofskih istraživanja* (III. dio) te u samim *Filozofskim istraživanjima* i ostalim tzv. »kasnijim« spisima (IV. dio). Posljednji (V. dio) se sastoji od autorove usporedbe Wittgensteinovog nauka u ta dva različita razdoblja.

Kao što smo već napomenuli, drugi se dio ove knjige bavi tumačenjem ter-

mina »značenje« u *Tractatusu*. Iako taj termin nije središnji u problematici kojom se bavi *Tractatus* moguće je dati neke naznake o tome kako Wittgenstein shvaća i koristi taj pojam. U ovom Wittgensteinovom djelu postaje sve vidljivije njegovo udaljavanje od »denotacionog tabora« Fregea i Russella. Iako Wittgenstein jednom nogom još uvijek čvrsto stoji u tom taboru, njegova kritika tog shvaćanja izražena u *Tractatusu* zacrtava budući put kojim će krenuti. On će sasvim napustiti taj tabor poslije u svojim *Filozofskim istraživanjima*. Ovdje, dakle, Wittgenstein još uvijek govori o imenima, još uvijek se u tumačenju značenja oslanja na izvanjezičnu stvarnost. Različito od Fregea, a to je novost *Tractatusa*, on termin »smisao« rabi samo vezano uz stavove, dok termin »značenje« rabi samo u svezi s imenima. Stavovi nisu imena. Samo stavovi mogu imati smisao, imena ne. Stavovi nisu samo nanizana imena, a imena imaju svoje značenje samo u sklopu nekog stava. Imena su indiferentna prema tome u kojem će se sklopu naći. Ono što određuje koji je sklop moguć, koji je stav smislen, nije neki izvanjezični kriterij, već ono što Wittgenstein naziva »logička gramatika« ili »logička sintaksa«. U tom okruženju treba nastojati razumjeti tumačenje »značenja« u *Tractatusu*. Da bi nam što više približio taj okvir *Tractatusa* autor nam donosi neke skice tumačenja specifičnih Wittgensteinovih termina. Tu možemo naići na objašnjenje termina poput 'elementarni stav'—'složeni stav', 'stanje stvari'—'činjenica', 'operacija'—'funkcija', 'opća forma stava'... Autor završava taj dio zaključkom kojim nam ukazuje da je Wittgenstein u *Tractatusu* postavio nove kriterije za značenje riječi i smisaonu uporabu jezika te da je zbog toga i mogao poslije nastaviti proširivati prije utvrđene granice jezika.

Treći dio govori o Wittgensteinovoj misli u trenucima njegovog poznatog

»napuštanja filozofije« nakon što je napisao *Tractatus* u kojem je, kako je tada smatrao, napisao sve o čemu se u filozofiji može nešto smisljeno reći. Živio je i radio na osnovnoj školi okružen dječjim načinom razmišljanja, dakle u potpuno drukčijoj okolini nego što je to ona analitička u Cambridgeu. U tom razdoblju Wittgenstein polako odustaje od svog zahtjeva za jasnim logičkim simbolizmom koji bi isključio mogućnost zablude. On više ne želi konstruirati neki novi savršeni jezik, već smatra da su dovoljno dobri i konkretni, postojeći jezični oblici. Cilj sada postaje odstraniti nejasnoće u tom konkretnom jeziku. Mijenjaju se i misli o »elementarnim stavovima« koje je u *Tractatusu* smatrao međusobno neovisnim. Wittgenstein, nadalje, pridaje i veću važnost metodi verifikacije stavova. Time svime je polako postavljen temelj za nauk koji je Wittgenstein razvio u svojim potonjim spisima te *Filozofskim istraživanjima*, o čemu govori četvrti dio ove knjige.

Vrijeme početka razvoja misli iznijete u *Filozofskim istraživanjima* podudara se s vremenom Wittgensteinovog povratka k filozofiji, povratka u Cambridge. U tim potonjim Wittgensteinovim djelima (*Filozofska gramatika*, *Plava knjiga* te na kraju i *Filozofska istraživanja*) središnje mjesto zauzima pitanje o značenju riječi. Svoje novo tumačenje »značenja« počinje napadom na samo pitanje »Što je to značenje?« On smatra da je to pitanje krivo postavljeno. Mi ne možemo dati definiciju značenja, već jednostavno moramo navesti nekoliko primjera različitih objašnjenja. Ona su više razgovor nego dogmatske tvrdnje. Sve se svodi na to da mi dajemo objašnjenje neke riječi njezinom uporabom. Jezik, dakle, ima socijalnu osnovicu: »Mi tako djelujemo!« i to je posljednji temelj značenja. U ovom dijelu glavni pojmovi koji bivaju objašnjeni, a koji su bitni za

pravo razjašnjenje Wittgensteinovog tumačenja »značenja« jesu »obiteljske sličnosti«, »životni oblik«, »jezična igra«. Time što Wittgenstein reže vrpcu koja još povezuje značenje riječi s izvanjezičnom stvarnošću javljaju se novi problemi, problem mogućnosti privatnog jezika (koju Wittgenstein niječe) te problem drugih svijesti.

Peti dio bavi se usporedbom između tzv. »ranijeg« i »kasnijeg« Wittgensteina, pokazuju se različitosti, ali i ono što je ostalo jednako: zanimanje za jezik kao ljudsku aktivnost, zanimanje za jezik kao nešto čijim razumijevanjem možemo pronaći put za rješavanje nagomilanih filozofskih problema.

Pogovor nam donosi pregled tema o Wittgensteinu kojim su se njegovi komentatori bavili u posljednjih dvadesetak godina s posebnim naglaskom na tumačenju termina »jezična igra« te poziv na pridavanje veće pozornosti jednom od najvećih filozofa dvadesetog stoljeća.

Ograničavanje na jedan filozofski problem ima svoje prednosti i svoje nedostatke. Prednosti su te što imamo jasno objašnjenje i pregled tog problema. Nedostatak je pak u tome što nas često ostavlja 'na pola puta', odnosno što se u raspravljanju o pojedinim problemima (kakav je to, primjerice, problem tumačenja termina »predmet« u *Tractatusu*) često čini rez da bismo mogli nastaviti centralnu misao bez velikih skretanja. Autor to vrlo spretno rješava upućivanjem na relevantnu literaturu koja se bavi tim pitanjima. Svojim skolastičkim nastojanjem za sustavnošću i preciznošću, svojim analitičkim razjašnjavanjem pojmova, Ivan Macan nam je pružio ne samo dobar opis razvoja Wittgensteinovog tumačenja »značenja«, već i dobar mamac koji bi čitatelja trebao 'uloviti' za Wittgensteina. Ova je knjiga svakako dobar uvod u misao Ludwiga Wittgensteina.

Damir Mladić

Tonči MATULIĆ, *Pobačaj – drama savijesti*, FTI DI, Zagreb 1997.

Knjiga je objelodanjena u siječnju 1997. kao 5. po redu u Biblioteci Centra za bioetiku pri Filozofsko-teološkom institutu Družbe Isusove u Zagrebu. Istog je formata kao i prethodne u seriji (20,5x13), sličnog obujma (239 stranica), snabdjevena općim sadržajem na početku (5–6), bilješkom o piscu (7), uvodom (9–11), zaokruženom cjelinom u sedam poglavlja: Pobačaj i demokracija; Je li ljudski embrij–fetus osoba; Pobačaj i pravo na život; Djelatnici u zdravstvu i pobačaj; Žena i pobačaj; Etičko–moralni vidici pobačaja; Pobačaj i demografija (13–229). Knjiga je obogaćena kazalom imena (231–234) i kazalom pojmova danas gotovo nužnim za tematsko dublje studiranje (235–239).

Matulićev sam rad pomno pročitao, neke dijelove i dvaput, pače prostudirao ga. Gledan u cjelini, kao i u nekim njegovim dijelovima, rad poput ovog ne postoji u horizontu kršćanske bibliografije kontinentalnih razmjera. A na području hrvatske moralno–teološke književnosti prvi je i jedinstven. Autor ne donosi svoja znanstvena iznašaća, nego u prikladnoj ponudi najnovijih znanstvenih rezultata, vještim tumačenjem i diskusijom u svjetlu Objave i kršćanske Predaje, nastoji uvjeriti čitatelja. Matulićeva knjiga je svojevrstan iscrpan priručnik o pobačaju. Članci, koji su prvobitno bili objavljeni u *Glasi koncila*, znanstvenom su metodom sročeni u zavidno lijepu knjigu.

Matulićev rad, to ne smijemo previdjeti, upada u burnu epohu novih pokusa s ljudskim embrijem na svjetskoj razini, dolazi kao prilog ozbiljnim diskusijama u krugovima Katoličke crkve, ispituje savjest odgovornih u zakonodavstvu mlade hrvatske države.